

Egy XIX. századi családi fotóalbum restaurálása

Az album a Magyar Országos Levéltár családi gyűjteményének egyik egyedi díszítésű darabja. Szerkezetének állapota és fénykép-anyaga egy részének egyedisége is indokolta a restaurálás, konzerválás és a további tárolás megoldásának szükségességét. Az összetett anyagú album sokrétű feladatot jelentett. A munka célja a tárgy kortörténeti jellegzetességeinek megtartása mellett, az album szerkezetének megerősítésével, a fényképek további károsodástól való minél teljesebb megóvása volt.

A tárgy történeti háttere

Az album, az első előzék röplapon található későbbi bejegyzés szerint abalehotai Árpássy Imre tulajdona volt, aki 1857-ben *Gerstl* néven született nyitrai birtokos családba, nevét később magyarosította. Árpássy Bécsben jogot végzett és mellette az akkoriban igen kedvelt bécsi Kereskedelmi Akadémián tanult. Otthon joggyakornokoskodott, majd Angliába utazott tanulmányútra. Az ausztráliai világkiállításra, mint az osztrák – magyar császári és királyi bizottság tiszteletbeli főtitkára utazott el. A sydney-i világkiállításról (1879) küldött tudósításai annak idején országos feltűnést keltettek. Ő maga is készített fényképeket bennszülöttekről és félig „civilizált” városzéli lakóhelyeikről. Az Ausztráliában töltött idő alatt több cikkben sürgette az osztrák – magyar császári és királyi tengerentúli konzuli képviselők kiépítését. Hazatérve átvette apja birtokát és a nyitrai közgazdasági és politikai életben vállalt fontos szerepet, ami az országos politikában is elismerté tette. Az I. világháború alatt eladta birtokát és nagy összegű hadikölcsönt jegyzett. A háború végkimenetele és 1919 eseményei erősen megviselték. 1920. február 24-én halt meg.

Egyik veje és annak leszármazottai szívügyüknek tekintették a nevezetes ős emlékének őrzését. A fotóalbum az ő általuk összegyűjtött más családi emlékekkel, feljegyzésekkel együtt került az Országos Levéltárba.

A kötés jellege, díszítése

Az Árpássy féle album kék egészbarsony kötésű. Az első táblát nagy méretű, dombornyomású papíralapra ragasztott, textilborítású rózsacsokor díszíti, amit a minta szélénél egyszerűen körülvágtak. A virágokat és leveleket természetes hatásúra színezték, a textillel nem borított szárrészt festették, lakkozták. A háttábla díszítetlen, a lapok metszése aranyszínű. A két táblát valószínűleg zsanér körül elforduló, pecekre záródó, fém csattal lehetett összekapcsolni. Ez mára elveszett (1. kép).

1. kép. Kötés a restaurálás előtt

A hamisbetáblázott kötés (előre összeasztott táblák) elterjedése az 1820-as években a kiadói munkákon, párhuzamosan a mélynyomó, aranyozó prés és dombornyomó gép nyújtotta lehetőségekkel, a díszítőtechnikák széles skáláját biztosította a könyvkötőknek. A könyvtáblák díszítése a beakasztás előtt, elkülönítve a könyvtől sokkal könnyebb és gazdaságosabb volt, mint a betáblázott szerkezet esetében. Bár az albumok többsége egyszerű kötéssel készült, sok műves, illetve egyedi díszítésű darabot is találunk.

A kötések a bőrkötés esetén dombornyomással, kézi aranyozással vagy egyes bélyegzőkkel díszítették. Ettől eltérő, más anyagból készült betétekkel, rátétekkel is dekorálták borítókat, így fém, rekeszománc, festett üveg, gyöngyhímezés, fa berakás stb. A préselt mintájú kötéstáblát tex-

2. kép. A fotóalbum restaurálás után

tillel vagy papírral borították, a minta kis mértékben emelkedett ki a tábla síkjából.

Több, kisebb méretű album bekötésére textilt használtak, kedvelt anyag volt a bársony. A kötések egy része puha, párnázott táblájú, a többi kemény, színoldalán széle felé keskenyedő, általában papírtáblás album. Ezek díszítése általában az első tábla közepén ovális vagy rombusz, esetleg pajzs alakú fémlemez, gyakran sarokvédőkkel a sarkokon. A 19. század végén és a századfordulón találunk fémből préselt szecessziós növényi indákat, virágokat, emberi figurákat is díszítésként a borítón.

A restaurált tárgy díszítése eltér a gyakori változatoktól. Valószínűleg egyedi megrendelésre készült, mert ebből a korból ehhez hasonló analógiát nem találtam, és a dísz nagyobb, mint a rendelkezésére álló síkfelület. Az album tábláit először beborították és feldíszítették. A gerincborítást a kasírozott albumgerinchez ragasztották, majd a már teljesen elkészített táblákat az előzők vászonníllásával rögzítették a lapokhoz.

Az előzők fekete vászonníllással készült, fehér, mázalt moaré mintás papírból. Az album szerkezete igazodik a 19. század kedvelt fotótípusaihoz (albumin papírkép, celloidin papírkép).

A műtárgy szerkezete

A korábbi századokban és a 19. század elején az album szót olyan üres könyvekre használták, melyekbe aláírásokat, emlékverseket, eredeti rajzokat vagy más apró emléktárgyat illesztettek. A század második felében és a századfordulón teljesedett ki igazán az ún. aprógyűjtés, mely magában foglalta a kor technikai fejlődésének kisméretű bizonyítékait. Különböző, albumba rendezhető értékeket gyűjtöttek: ex Libriseket, postai bélyegeket, képeslapokat, szivargyűrűket, számológépeket* és fotográfiákat is. Ebben a században a fotográfia feltalálása felkeltette az érdeklődést a világ jelenségeinek, eseményeknek, szemé-

lyeknek újszerű megörökítésére és művészi megjelenítésére. Nem csak az arisztokrácia, de a polgárság köreiből is divattá vált a fotók, különösen a portrék gyűjtése.

Kis mérete miatt igen kedvelt volt a névjegykártya méretű vizitkártya**, melyet a képnél nagyobb méretű kartonlapra kasíroztak. A restaurált fotóalbumban is elsősorban ezzel találkozhatunk. Egy francia portréfotós, *André Adolphe Eugéné Disderi* mutatta be 1857-ben. Mivel a kedvelt fotóeljárással készült fénykép papírja jó minőségű, de igen vékony volt, még nedvesen kasírozták fel a jobb tartást biztosító kartonra. Ennek hátoldalát beborították egy simított, vékonyabb, néha színezett papírral, amire cégjelzést, különféle a fotográfusra és műtermére vonatkozó információkat és díszítéseket nyomtattak. Ez egyben reklámként is szolgált.

A hagyományos könyvekben az íveket, meghajtott lap-párokat az ívközépen keresztül fűzték föl valamilyen fűzéalapra, ez lehetett kiemelkedő, vagy besüllyesztett zsinag, pamut vagy len szalag. A szövött szalagok a 19. század második felében terjedtek el a fémkapcsos drótfűzéssel együtt. A fényképalbumokat szintén gyakran fűzték, de a lapok egymáshoz rögzítésére más módszereket is használtak, korai típusoknál visszahajtott füllel varrták össze, mint pl. a harmonika szerkezet. A vastagabb, merev karton vagy lemez lapokat a gerincnél segédcsík (szegélycsík) segítségével, vászon betáblázó csíkkal rögzítették egymáshoz.

A vizitkártya az albumszerkezet új változatának kifejlesztését inspirálta a kasírozó karton vastagságához igazodva. Az album lapjait három rétegből állították össze, középen egy vékonyabb papírlemezbe vágták a képkartonok helyét, majd két oldalról beborították finomabb, simított papírral, ezt követően ablakokat vágtak ki belőlük a képeknek. Az ilyen felépítésű albumok – amelyek gyakran kétféle (vizitkártya és kabinetportré), vagy többféle eltérő méretű képek számára is készültek – egészen az első világháborúig igen népszerűek voltak.

*A számológépe a reklám viszonylag korai változata. A konkurenciaharc erősödése miatt a gyárak és vállalkozók egyre nagyobb gondot fordítottak termékeik, márkajeleik megismertetésére. *Berkó-Fehér: Ki mit gyűjt? Budapest, 1980, 92.p.*

**Vizitkártya; a kép mérete:

54x92mm, a karton: 62x101mm (1884), a Disderi féle; a kép: 56x94mm, a karton: 65x105mm, Kabinetportré; a kép: 100x140mm, a karton: 108x166mm (1866) később, a kép: 100x150mm, a karton: 110x170mm

A fotóalbum állapota

Az album állapotán látszott, hogy sokat használt, házilag javított, tehát nagy becsben tartott darab. Állapotának romlását a család I. világháborút követő költözése mellett, papíryanagának összetétele, öregedése, és a szakszerűtlen javítások is előidézték.

A borítóbársony az éleknél és a gerincnél erősen kopott, ezeken a helyeken kilátszik a sötétszürke alapszövet. A felsőtáblán erősebb igénybevétel nyomai láthatók, mint a hátsón. A díszítőelemként alkalmazott rózsacsokor felülete kissé benyomódott. A több rétegből kialakított papíralap, mivel üreges, a felületi nyomásnak nem tudott ellenállni. A textilborítás színe megváltozott, kifakult. Az érzékenyebb színes anyagoknál ez adódhat a fény és UV sugárzás hatásából és a színezékek gyengébb fényállóságából. A rátét textilborítása a szélei felől foszlott, készítésekor a papírt a szélei mentén levágták, nem hajtották be, ezért a használat során elvált a papíralaptól. A virág szárreszein a festett, lakkozott felső papírréteg helyenként hiányzott.

A borítóbársony nyílásban, használat közben meggyengült, lábnál mindkét oldal nyílásánál kb. fél magasságig beszakadt. Fejnél, lábnál láthatóvá vált a beütés és a gerinc papír- kasírozása. A kötetet összetartó, zsanérral elforduló csat elvesztett, csak a háttábla első élére rögzítő fémlemez, valamint a felsőtábla élén látható ellenpárja maradt meg a beakasztó fémpecekkel.

A mázalt moaré mintás első előzék vászonníllása fejnél beszakadt, lábnál valamilyen ragasztóanyaggal, javítás céljából összeragasztották. Az előzékpapír felülete is összeragadt kb. ujjnyi szélességben. A hátsó előzék nyílása teljes hosszában elszakadt.

A következő lap már fotót tartalmaz, lábnál a vászonníllás szintén behasadt. Mivel a szerkezet nem fűzött, és a gerinc felől a borítóanyag már nem tartott, és a lapokat összefogó vászoncsíkok sok helyen a lapok között elvékonyodtak, elszakadtak, emiatt az egész album szerkezete meggyengült, eredeti feladatát már nem képes ellátni.

Több kép is szennyeződött, sérült, akárcsak a képkivágások kerete. A behelyező nyílások több helyen történő beszakadását az adottnál nagyobb méretű kép beeröltetése okozta. Sok

kép nem csak más méretű, de más formájú is (pl. rombusz), ezért néhányat megcsonkítottak, hogy az adott nyílásba beleférjenek. A lapok borítására használt papírok nem azonos minőségűek. Egyes borítópapírok egészen világos színűek maradtak, míg mások a szürkés-barna különböző árnyalatait mutatják. A lapokat alkotó lemez és a borítópapírok elszíneződtek, törékennyé váltak.

A fényképek állapota

A képek többsége valószínűleg a gyakori használat és az album károsodása miatt felületileg sérült, kopott. A fotóalbumban lévő, többségében albumin képeken jól látható volt a jellegzetes ún. Maillard reakció. Az albumin glükóztartalma és a tojásfehérjében lévő aminosavak sárga oldhatatlan vegyületet képeznek egymással. Ezt a reakciót jelentősen felgyorsítja a nagy légnedvesség, a magas hőmérséklet, valamint a lúgos közeg. A képek egy része elhalványult, a reakció a finom részletek eltűnését okozta, az eredeti, kontrasztosabb tonalitásra a retus sötétebb színéből következtethetünk. A képek károsodását elősegítette néhány esetben a nem megfelelő kidolgozás, az elhasználandó fixáló használata, a nem megfelelő mosás, és az alkalmatlan kasírozó anyag (ragasztó, karton) használata. Szintén néhány esetben megfigyelhető a sötét részekben fémesen jelentkező ezüstkiválás.

A képekre károsítólag hathatott a bronzporos nyomófestékkel nyomott három csikból álló keret, vagy a képkarton díszítő bronznyomott keret, felirat réz- és óntartalma, mivel a képek egy része kifakult. Ez jelentkezhetett lokalizáltan kis pöttyök formájában, vagy, ha a festék apró szemcséi a kép nagyobb felületére rákerültek, akkor azon a felületen, akár az egész képen. (A képek károsodásáról láthatók mikroszkópos fényképek.)

Az albumban szintén megtalálható celloidin képek felülete sérülékeny, mivel a kollóidum viszonylag könnyen kopik, így a felület gyakran látszik karcosnak. Jellemző ebben az esetben is a világosabb területek részleteinek eltűnése.

Néhány fotó képhordozója elvált a kartontól. A házi javítás során a képkivágásokba befolyt ragasztó miatt a kép vagy a karton helyenként hozzáragadt a lapborító papírhoz.

Az album restaurálása

A restaurálás megkezdése előtt mindenképpen mérlegelni kell, hogy a tárgy megőrzéséhez melyik lehetséges módszert válasszuk. Befolyásolja, hogy a raktárban milyen elhelyezésre van lehetőség. Az album esetében ez azt jelentette, hogy a képeket lehetséges-e külön helyezni, ami miatt könnyebb lenne optimális körülményeket biztosítani nekik, vagy az eredeti egységben kell a tárgyat helyreállítani. A levéltárban a gyűjtemény rendszere a fotóalbum egységének megtartását igényelte, ami miatt a restaurálás során az anyagokban érzékenyebb fényképekhez kellett igazodni.

Először az anyagvizsgálatokat kellett elvégezni. Feltárva a műtárgy készítéséhez használt anyagok összetételét, fényt deríthetünk az alapanyagok károsító hatására, és sérülésük fokára. A vizsgálati eredmények, az anyagok minősége és állapota dönti el a választható beavatkozások körét, valamint későbbiekben a raktározási körülményeket, a megfelelő tárolóeszköz kiválasztását.

A pH mérés, a rostvizsgálat az oldódási próbák után a következőket lehetett megállapítani. A könyvtest lapjai savas kémhatást (4,26 – 5,77 pH közötti érték) mutattak. Ez a gyantaanyagok, részben lignintartalmú papírok fotóoxidációs és savas károsodásával magyarázható, semlegesítésük szükséges. Az albumban tárolt eredeti fényképeket azonban a lúgos közegű kezelés károsíthatja.

A képalírásokhoz használt tinták közül az érzékeny világoskék tintát nedves kezelések előtt le kell védeni.

A háromrétegű lapok összeragasztásához és a gerinc kasírozásához enyvet használtak.

Az fotóalbum borítása pamut alapszövetű selyembársony, emiatt lúgos kezelése nem javasolt.

Az album szétszedését megelőzte a benne lévő fényképek kiemelése, amit körültekintően cémakesztyűben végeztem. Fontos volt, hogy ne rakódhasson a képek felületére az ember bőrén termelődő zsírsav, ami nem csak esztétikai szempontból nem kívánatos, de a műtárgyat is károsítja. A fényképek helyét pontosan dokumentáltam, majd vékony (80g) Silversafe papír-

ból készült, hajtogatott tasakokba csomagoltam őket. A képek tasakjára ceruzával ráírtam a sorszámukat, valamint a lap alján lévő számozást is, majd a fényképeket szívópapírral bélelt dobozba helyeztem el. A számozás majd később segít az album összeállításakor, illetve a fotók újbóli visszahelyezésekor.

A szétbontásnál először a kötéstáblákat emeltem le. Mivel a lapokat fűzés nélkül, vászoncsíkokkal erősítették egymáshoz, a vászonnyílások nagyrészt elszakadtak, meggyengültek, nem okozott problémát a szétbontásuk szárazon.

A táblákra kiragasztott előzéktükröket nem bontottam le, mivel csak teljes felületű nedvesítéssel lehetett volna megoldani, ez azonban veszélyeztette volna az előzék mázrétegének fehérségét és sértetlenségét. Az első előzék komolyabb problémát okozott, mert egy régi javítás során a ragasztáshoz használt enyv befolyt az előzék nyílásába a máz felőli oldalon. A szétbontáshoz csak kíméletes helyi nedvesítést használhattam. Az enyv megduzzadása után a két réteget szétválasztottam, és tompa, lapos szerszámmal a ragasztót eltávolítottam a felületről. A bársonyborítást nem bontottam le, mert kezelése a táblán biztonságosabbnak tűnt.

A borítólapokat száraz tisztítás után kíméletesen leválasztottam a kartonalapról, hideg vízben mostam, majd a kalcium-hidroxid, 8-9 pH értékre beállított vizes oldatával kezeltem (3. kép). A fényképek lúgérzékenysége miatt, csak a velük nem érintkező lapkartonokat kezeltem kétszer kalcium-hidroxidos oldattal, ezek pH-ja alacsonyabb volt a borítólapokénál. A lapokat javítás

3. kép. Az album szétszedett lapjainak nedves tisztítása

és kiegészítés után hátoldalról kénmentes gyártású, vékony papírral (Silversafe) kasíroztam meg. A színoldalon ugyanis a képkivágások körül három aranyszínű, bronz nyomófestékkel nyomott díszítőlénia látható, melyek réztartalma kifakulást okoz a képek sötét tónusú felületein. A restauráláshoz használt anyagokat a fényképek érzékenységét figyelembe véve választottam ki, ezért a ragasztásokhoz kis nedvességtartalmú, semleges rizskeményítőt és sűrű metil-cellulóz-alapú anyagot használtam. A lapok és az előzék hiányainak kiegészítése után a fotóalbumot régi szerkezeti felépítésével megegyezően állítottam, illetve kötöttem össze.

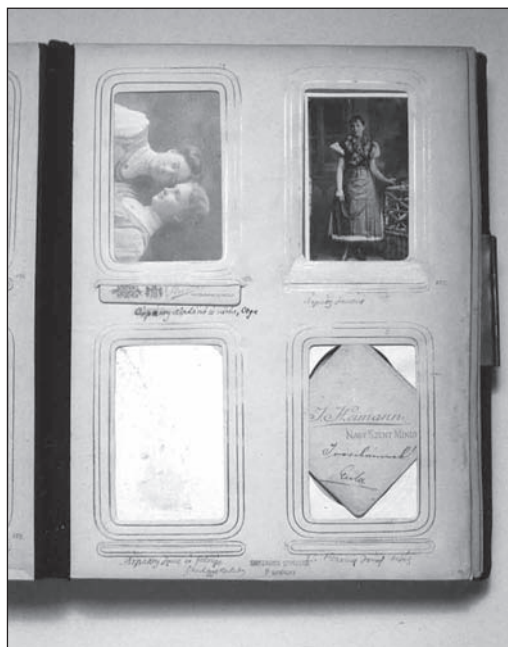
A borítóbársonyt először puha, tömött ecsettel, majd tüll anyagon keresztül porszívózva portalanítottam. A virágdísz lazább atlaszszövévű textilborítását keskenyebb, hosszú szőrű ecsettel portalanítottam térbeli formáltsága miatt. A bársony alapszövetéhez hasonló szürke pamutvászonnal béleltem alá a kötésborító hiányait. Mivel a borítót a táblán kellett alátámasztani, nem lehetett a borító bársonyt varrókonzerválással megerősíteni. A kiegészítő textil darabot poliakril filmre (70-80°C-on meglágyul) vasaltam, majd ezt az anyagot az eredeti hiányos gerincbársony és a szakadt nyílások alá rögzítettem, szintén vasalással. A hiányos sarokrészek alabéleléséhez kiegészítő vásznat rizskeményítővel ragasztottam fel a táblalemezre.

A borítón lévő díszítő rózsacsokor domborúságát az alatta elhelyezkedő, egymásra masészerűen illesztett és nyomással megformált papírrétegek adják. Az album használata folyamán ezek a rétegek elmozdultak, meglazultak és szétcsúsztak. A deformálódott, behorpadt virágokat kíméletesen, helyileg emeltem meg, és úgy támasztottam alá azokat. A felvált papírt rizskeményítő és metil-cellulóz keverékével simítottam össze. A megemelt széleket is ezzel a ragasztóval rögzítettem vissza a bársony felületére. A borítóanyag és a díszítő elemek esetében – táblára rögzítettségük miatt – csak az együttes helyi tisztítás és részleges esztétikai helyreállítás volt lehetséges.

Az előzék röplapját az utolsó, illetve első lap szabad vászoncsíkjával rögzítettem az albumhoz. Az albumtest gerincét vékony japánpapírral

kasíroztam meg, majd vékony savmentes papírból hüvelyt készítettem a gerincrészre; erre került rá a bársonyborítás. Így megelőztem azt, hogy az erősen meggyengült bársony az album kinyitásakor megtörjön. A papírhüvely alkalmazása lehetővé teszi továbbá azt is, hogy egy későbbi beavatkozás alkalmával a gerincborítást kíméletesen el lehet távolítani.

A fényképeket szükség szerint portalanítottam, a kartont hátoldalról szükség szerint letisztítottam. A képeket a számozás alapján visszahelyeztem (pamutkesztyűben) eredeti helyükre. A fényképek felületének védelmére, az oldalak közé, méretre vágott, kénmentes (Silversafe) lapokat helyeztem el; ezzel az album restaurálása befejeződött (4. kép).

4. kép. A fotóalbum restaurálás után

Tárolására portól, fénytől, mechanikai sérüléstől való védelmet biztosító, kutatáskor könyvbölcsőként is funkcionáló doboz készült. A fotóalbum a levéltári gyűjteményben az eredeti helyére, iratok közé került vissza.

Szlabey Dorottya
Magyar Országos Levéltár